

Jadwiga Stawnicka*, Iwona Klonowska**

* Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, ** Komenda Główna Policji

Psycholingwistyczny portret sprawcy przestępstw Wstęp do dyskusji

Abstrakt: Artykuł dotyczy jednego z aspektów lingwistyki kryminalistycznej, tj. ustalania autorstwa kwestionowanych wypowiedzi. Odbyna się to przy współpracy lingwisty – tworzącego profil lingwistyczny autora tekstów – i psychologa – który tworzy profil psychologiczny. Współpraca specjalistów może być wykorzystana na płaszczyźnie opiniowania wykorzystywanego dla celów śledczych oraz sądowych. Ekspertyzy z zakresu lingwistyki kryminalistycznej (*forensic linguistics*, niem. *forensische Linguistik*) obejmują: ustalenie autorstwa/wykonawstwa wypowiedzi na podstawie treści mówionej lub pisanej (np. listów pożegnalnych, listów z pogrózkami, żądań okupu), możliwość ustalania autorstwa anonimowych tekstów w Internecie, ustalenie cech językowych stalkerów i cyberstalkerów, które mogą zidentyfikować nadawcę komunikatu ze względu na kraj pochodzenia, konstruowanie profilu językowego autora anonimów, profilu lingwistycznego autora znanego tekstu. Dodać należy, iż analiza zawartości treściowo-językowej dokumentów zawiera składnik emocjonalny, co wiąże się z posiadaną wiedzą na temat językowych uwarunkowań wyrażania emocji, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych. Istotnym elementem tekstu jest kwestia portretu psychologicznego nadawcy (autora i/lub wykonawcy) tekstu na podstawie zidentyfikowanych cech językowych.

Słowa kluczowe: psychologia, lingwistyka kryminalistyczna, sprawca przestępstwa, idiolekt, emocje.

Wstęp

Artykuł porusza jeden z aspektów lingwistyki kryminalistycznej, dotyczący ustalania autorstwa kwestionowanych wypowiedzi z uwzględnieniem współpracy lingwi-

sty, tworzącego profil lingwistyczny autora tekstów z psychologiem, ustalającym profil psychologiczny. Współpraca lingwisty z psychologiem może być wykorzystana na płaszczyźnie opiniowania dla celów śledczych oraz sądowych. Współautorka artykułu, Jadwiga Stawnicka jest pierwszą w Polsce biegłą z lingwistyki kryminalistycznej, wykonującą opinie dla celów śledczych i sądowych. Ekspertyzy z zakresu lingwistyki kryminalistycznej (lingwistyka sądowa/językoznawstwo sądowe, ang. *forensic linguistics*, niem. *forensische Linguistik*)¹ obejmują ustalanie autorstwa/wykonawstwa wypowiedzi na podstawie treści mówionej lub pisanej (np. listów pożegnalnych, listów z pogrózkami, żądań okupu), możliwość ustalania autorstwa anonimowych tekstów w Internecie, ustalenie cech językowych stalkerów i cyberstalkerów, które mogą zidentyfikować nadawcę komunikatu, identyfikację nadawcy ze względu na kraj pochodzenia, konstruowanie profilu językowego autora anonimów, profilu lingwistycznego autora znanego tekstu. Są to również ekspertyzy w zakresie ustalania prawdopodobieństwa popełnienia plagiatu, oceny autentyczności tekstów, sprawy o groźbę karalną, sprawy o pomówienie czy zniewagę, ustalanie intencji nadawcy. Lingwista kryminalistyczny może także oceniać sposób tłumaczenia ustnego podczas przesłuchania świadka lub podejrzanego, sposób tłumaczenia ustnego podczas negocjacji kryzysowych lub policyjnych, językowe aspekty działań operacyjnych w środowiskach przestępczych w Internecie, zagadnienia związane z protokolowaniem zeznań świadków, a także analizę zeznań świadków pod kątem ich wiarygodności. Dodać należy, iż analiza zawartości treściowo-językowej dokumentów zawiera składnik emocjonalny, co związane jest z posiadaną wiedzą na temat językowych uwarunkowań wyrażania emocji, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych. Poruszono także kwestię portretu psychologicznego nadawcy (autora i/lub wykonawcy) tekstu na podstawie zidentyfikowanych cech językowych.

Lingwistyka kryminalistyczna w Wielkiej Brytanii Stanach Zjednoczonych i w Niemczech²

Lingwistyka kryminalistyczna rozwija się w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i Niemczech. Wśród licznych anglojęzycznych publikacji z tego obszaru wymienić można między innymi: książki *Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics* (McMenamin 2002), *Forensic Linguistic* (Olsson 2004), *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence* (Coulthard, Alison 2007), *Author Identifi-*

¹ W niniejszym artykule posługujemy się terminem lingwistyka kryminalistyczna, uszczegóławiając, jaki obszar pozostaje w kręgu zainteresowań.

² W niniejszym artykule przytaczamy jedynie nieliczne uwagi dotyczące rozwoju lingwistyki kryminalistycznej w Anglii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech i w Polsce. Szczegółowe informacje na ten temat znajdują się w publikacji książkowej.

cation in the Forensic Setting (Chaski 2012). Na Uniwersytecie w Aston wykonuje się ekspertyzy lingwistyczne, a liderem w tym zakresie jest K. Kredens, anglista, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego. Wśród jego licznych publikacji wymienić należy: *Towards a corpus-based methodology of forensic authorship attribution: a comparative study of two idiolects* (2002), *Korpusy językowe w językoznawstwie sądowym* (2005), *On the Status of Linguistic Evidence in Litigation* (2006), *Corpus Linguistics in Authorship Identification* (2012).

W Niemczech badacze proponują szerokie ujęcie lingwistyki kryminalistycznej jako części lingwistyki, ujmując przydatność analizy lingwistycznej dla celów wykonywania prawa, w tym pod kątem przydatności dla dyskursu sądowego na sali sądowej. E. Fobbe (2011) w książce *Forensische Linguistik. Eine Einführung* zawarła podstawy teoretyczne lingwistyki kryminalistycznej oraz dokonała analizy wybranych tekstów, zwracając przy tym uwagę na możliwość tworzenia profilu nadawcy poprzez błędy językowe. O stanie i możliwościach rozwojowych lingwistyki kryminalistycznej pisze H. Kniffka (2008) w artykule *Stand und Entwicklung der „Forensischen Linguistik“*. R.H. Drommel – autor opracowania ponad tysiąca przypadków i ponad 300 ekspertyz, „profiler językowy”, „detektyw językowy” od 25 lat badający kryminalistyczne ślady językowe pozostawione przez sprawców – wyniki swoich badań przedstawił w dwóch książkach: *Der Code des Bsen. Die spektakulären Fälle des Sprachprofilers* (2011) oraz *Sprachwissenschaftliche Kriminalistik und Sprachprofiling. Anfänge, Kontroversen, Meilensteine, Fallbeispiele* (2011).

Lingwistyka kryminalistyczna w Polsce

Rozwój lingwistyki kryminalistycznej w Polsce związany jest przede wszystkim z działalnością naukową prof. Brunona Hołysta (1997, s. 28–45, 2011, s. 1325–1332). W licznych pracach z zakresu psychologii kryminalistycznej poświęca uwagę problematyce stalkingu: *Stalking – terror psychiczny i fizyczny* (2003, s. 27–42) oraz *Stalking – terror emocjonalny, moralny i fizyczny* (2009, s. 732–750). Antoni Feluś jest autorem książki *Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego* (2000) oraz artykułów *Z zagadnień roli języka w ekspertyzie pisma* (Feluś 1975, s. 273–276), *Aspekt jednostkowy i grupowy języka* (Feluś 1976, s. 769–773) oraz *O potrzebie badania języka na użytek kryminalistyki* (Feluś 1979), *Granice interpretacji kryminalistycznej śladu języka pisanego* (Feluś, Pabian 1983). Badacz uważa, iż aspekt językowy jest naturalnym źródłem informacji w ekspertyzie i powinien być obligatoryjnie brany pod uwagę w badaniach porównawczych pisma, a synchronizacja badań graficznych i językowych „powinna stać się zasadą obowiązującą powszechnie” (Feluś 2011, s. 125). Lingwistyką kryminalistyczną w Polsce zajmuje się Jadwiga Stawnicka, autorka artykułów *Językoznawstwo w służbie wymiaru sprawiedliwości* (2015a, s. 40–42) i *Lingwistyka w służbie kryminalistyki. Diagnozy i prognozy* (2015b, s. 9–28).

Profilowanie językowe sprawcy

W dobie tak olbrzymiego rozwoju komunikacji za pośrednictwem Internetu ogromne znaczenie ma możliwość profilowania językowego autora/wykonawcy (nadawcy) tekstu. Stalker oprócz „śladu elektronicznego” zostawia jednak także „śląd językowy”. Dysponując materiałem porównawczym można podjąć próbę ustalenia czy autorem obu tekstów mogłaby być ta sama osoba. Kiedy materiał porównawczy pochodzi od kilku nadawców ustalenie cech językowych może być pomocne we wskazaniu, którego (których) nadawcę należy brać pod uwagę jako autora materiału dowodowego. G.E. Wattendorf zaleca zbieranie przez ofiary środków dowodowych stalkingu: zapisów i nagrań, listów e-maili i innych (Wattendorf 2000, s. 10–14 za: Hołyst 2009, s. 748). Każdy z nas reprezentuje własny styl osobniczy (idiolekt) i na podstawie cech stylu można z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem stwierdzić czy takie same cechy posiada sprawca (autor/wykonawca) tekstów dowodowych.

Idiolekt jest „niepowtarzalną pieczęcią” znamionującą sposób mówienia przez kogoś, a zatem i pisania. Zwykle patrzy się na język osobniczy z dwóch punktów widzenia – językoznawczego lub literackiego. Henryk Markiewicz proponuje połączyć obie perspektywy badawcze – kierunek analizy prowadziłby wtedy od charakterystyki gramatyczno-leksykalnej do charakterystyki stylistycznej tekstu, z uwzględnieniem szerokiego tła literacko-językowo-gatunkowego. Proponowana przez niego analiza funkcjonalna zawiera przewagę semantyki. Idiolekt jest językiem pojedynczego użytkownika języka w danym okresie jego rozwoju. Język członków danej społeczności wykazuje zróżnicowanie w zakresie cech fonetycznych, leksykalnych, w mniejszym stopniu zaś cech składniowych i semantycznych (Urbańczyk 1994, s. 119; Polański 1999, s. 243). Pojęcie idiolektu odgrywało wielką rolę w dialektologii. Ważne jest przy tym rozróżnienie dwóch terminów: idiolektu i idiosylu. Idiolekt danej osoby (język osobniczy) można poznać z tekstów wytwarzanych przez tę osobę. Cechy idiolektu przejawiają się poprzez stopień znajomości słownictwa i gramatyki języka ogólnego, jak również przez indywidualne skłonności do używania w danych sytuacjach określonych wyrazów i do łączenia ich ze sobą w charakterystyczny sposób (Urbańczyk 1994, s. 206). Pojęcie idiolektu powinno uwzględniać czynnik temporalny i społeczny oraz kontekst sytuacyjny, a więc zmiany w życiu człowieka, zróżnicowanie społeczne i sytuacyjne (np. dyskurs administracyjny, specjalistyczny, potoczny). Z kolei idiosyl jest stylem samego tekstu i obejmuje użycie określonych środków językowych, ich organizację, określenie intencji nadawcy i celu komunikacyjnego (Kudra 2011, s. 29–30). Należy tu przywołać koncepcję Andrzeja Kudry, który proponuje użycie terminu „idiolektosyl” będącego kontaminacją terminów „idiolekt” i „idiosyl”.

Lingwista w działaniach na rzecz kryminalistyki zmierzać do wyznaczenia cech autora tekstu (profilowanie językowe nadawcy), ustalenia autorstwa materiałów dowodowych przy istnieniu korpusu dowodowego, ustalenia autorstwa korpusu dowodowego przy istnieniu kilku korpusów dowodowych. Językoznawca może charakteryzować elementy kompozycyjne, spójność tekstu lub jego brak w zakresie kohezji i koherencji (użycie derywatów, synonimów, antonimów), pragmatycznie skonwencjonalizowane wyrażenia językowe i/lub ich modyfikacje. Autor tekstu używać może charakterystycznego słownictwa (potocyzmów, języka specjalistycznego, ekspresywizmów, wulgaryzmów, metafor, parafraz, metonimii itd.). Analiza lingwistyczna powinna obejmować nie tylko elementy leksykalne, ale i analizę błędów, cechy gramatyczne oraz składniowe.

Z kolei w ramach badań językoznawstwa korpusowego, na podstawie dwóch korpusów – dowodowego i porównawczego – generuje się dwie listy frekwencyjne słów. Korpus dowodowy jest korpusem, którego autorstwo ma być ustalone, natomiast korpus porównawczy zawiera wypowiedzi podejrzanego/oskarżonego. Po wygenerowaniu dwóch frekwencyjnych list słów, wyodrębnia się z korpusów słowa, których liczba wyraźnie różni się między korpusami lub jest wyraźnie podobna. Następnie identyfikuje się odpowiednie kategorie leksykalne i leksykalno-syntaktyczne w celu ustalenia stopnia różnicy lub podobieństwa w obrębie danej kategorii (Kredens 2005, s. 270–279). Na tej podstawie można określić charakterystyczne wyznaczniki stylu. Do nich należą na przykład: przeciętna długość słów, słowa występujące najczęściej, słowa występujące tylko raz, stosunek poszczególnych słów do ogólnej ich liczby. Na tej podstawie można wyodrębnić wyznaczniki zawahania, użycie form skróconych, emfazę, tj. przesadną emocjonalność wypowiedzi, położenie nacisku na pewne zdania, wyrazy lub sylaby uwydatniające ich znaczenie, a także użycie zdań względnych, użycie przymiotników i przysłówków (Kredens 2005, s. 275). Po ustaleniu wskazanych charakterystyk, porównuje się uzyskane charakterystyki z korpusem języka ogólnego.

Aby ustalić bądź wykluczyć autorstwo tekstu stosuje się test estymacji statystycznej przy porównywaniu poszczególnych cech stylistycznych w korpusie dowodowym i porównawczym (Kredens 2003, s. 405–445). Badacz zwraca uwagę na wartość odpowiednich narzędzi analitycznych przy stosowaniu metodologii korpusowej. Jednym z nich jest *Vocalyse Toolkit*, program umożliwiający analizę krótkich tekstów, drugim program *CopyCatch* umożliwiający analizę tekstów w celu ustalenia, czy nastąpiło przywłaszczenie autorstwa.

Badając kryminalistyczny ślad językowy badacz-językoznawca może badać treści anonimów na tle teorii neurolingwistycznych oraz językoznawczych. Na podstawie analizy treści i formy można ustalić cechy językowe nadawcy, w tym cechy poziomu leksykalnego, gramatycznego, składniowego, błędy językowe różnych poziomów, cechy stylu osobniczego, a także sposoby wyrażania emocji poprzez użyte środki językowe. Aby ekspertyza była właściwa, celowe jest powiązanie tekstu z czynnikami zewnętrznymi, okolicznościami powstania oraz innymi uwarunkowa-

niami. Dokonując charakterystyki środków stylistycznych, należy wziąć pod uwagę występowanie w tekście synonimów, hiperonimów (wyrazy o szerszym zakresie znaczeniowym), hiponimów (wyrazy o węższym zakresie znaczeniowym), powtórzeń, peryfraz, wyrazów zapożyczonych, składniowych środków stylistycznych (np. epitet, gradacja, elipsa), figur myśli (np. niedopowiedzenie, ironia, pytanie retoryczne). W anonimach należy badać nieświadomie pozostawione ślady językowe. Sprawca może oczywiście pozostawiać ślady językowe intencjonalnie, w celu nieujawnienia swojej tożsamości lub skierowania podejrzenia na kogoś innego (Hołyst 1997, s. 40). Aby stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że podejrzany jest autorem tekstu dowodowego, ekspert porównuje cechy językowe korpusu dowodowego oraz porównawczego. Identyfikacja określonej osoby jako autora tekstu oznaczałaby wykluczenie jakichkolwiek innych osób z grona podejrzanych.

Ekspertyzy lingwistyczne powinny się opierać nie tylko na cechach leksykalnych, ortograficznych i fonetycznych, ale muszą uwzględniać również gramatykę, w tym kwestie składniowe. Istotne jest użycie przez sprawcę dialektyzmów, które pozwalałyby określić region, z którego sprawca pochodzi.

Elementem mającym wpływ na identyfikację jest ślad emocjonalny jaki pozostawia sprawca.

Emocje jako czynnik identyfikujący sprawcę

Emocje są ważnym czynnikiem, który obok śladów biologicznych, kryminalistycznych i językowych mogą wspomóc proces identyfikacji sprawcy. Jest to materia złożona i już samo określenie czym są emocje jest zadaniem trudnym i wywołuje dyskusje w środowisku naukowym psychologów, fizjologów i filozofów. Problemy definicyjne są efektem relacji między ilościową przewagą wielości odcieni emocji nad ograniczoną liczbą słów wymaganych do ich określenia.

Pojęcie „emocje” wywodzi się od łacińskiego czasownika „movere”, co oznacza „poruszyć” i sugeruje skłonność do działania zawierającą się w każdej emocji. Powszechnie emocje uznaje się za ważne elementy motywacji do działania (Grzywa 1995, s. 49). Innymi słowy, stanowią one mniej lub bardziej utrwalone „pogotowie do czynności”. Można mówić o dwojakim znaczeniu emocji, tj. chwilowym przeżyciu lub utrwalonej dyspozycji. Na poziomie fenomenologicznym emocje określa się jako stymulator wszelkiego działania.

Definicje emocji

Wielość definicyjna w obszarze określenia czym są emocje, wynika z niejednoznacznego zdefiniowania tego terminu. Badania prowadzone nad emocjami wskazywały na nowe oblicze tego zagadnienia. N. Frijda, holenderski badacz, opisał

trzy robocze definicje emocji, które są komplementarne względem siebie. Każda z nich kładzie nacisk na nieco inne ujęcie zjawiska emocji. (Frijda 1986, 1998, s. 56–63). Pierwsza zakłada, że „emocja jest zwykle wynikiem świadomej lub nieświadomej oceny zdarzenia jako istotnie wpływającego na cele lub interesy przedmiotu. Emocja jest odczuwana jako pozytywna, jeśli zdarzenie jest zgodne ze wspomnianymi celami i interesami jednostki, a negatywna jeśli jest z nimi niezgodna” (Frijda 1986). Druga definicja zakłada, że „istotą emocji jest uruchomienie gotowości do realizacji programu działania. Emocja uruchamia priorytet do określonego działania (lub kilku działań) któremu nadaje status pilnego. Tym samym program taki może przeszkadzać w realizacji innych, aktualnie przez przedmiot realizowanych programów o charakterze poznawczym lub behawioralnym. Poszczególne emocje uaktywniają odmienne programy działań (Frijda 1986). Ostatnią jest definicja mówiąca, że emocja „jest zwykle doświadczana jako szczególnie rodzaj stanu psychicznego. Często towarzyszą jej lub następują po niej zmiany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne oraz reakcje o charakterze behawioralnym” (Frijda 1986).

Uniwersalną definicją łączącą wszystkie wspomniane obszary wydaje się być zaproponowana przez Dariusza Dolińskiego, który twierdzi że „Emocja jest subiektywnym stanem psychicznym uruchamiającym priorytet dla związanego z nią programu działania. Jej odczuwaniu towarzyszą zwykle zmiany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne oraz zachowania (Doliński 2000, s. 322).

Kształtowanie się emocji

Wszystkie procesy psychiczne podobnie jak emocje i uczucia są funkcją organizmu a przede wszystkim układu nerwowego. Stan organizmu będzie mieć wpływ na przebieg emocji. Według Bolesława Hornowskiego, „przeżycia uczuciowe człowieka są uwarunkowane funkcjonowaniem wegetatywnego układu nerwowego. Wraz z rozwojem potrzeb jednostki pojawiają się różne procesy emocjonalne” (Hornowski 1985, s. 122). U podstaw ludzkiej działalności leżą właśnie potrzeby biologiczne i społeczne, którym towarzyszą przeżycia emocjonalne mające wektor pozytywny lub negatywny. Procesy emocjonalne mogą być także motywatorami podejmowania decyzji w różnych sytuacjach życiowych. Związane jest to z procesami poznawczymi podlegającymi kontroli.

Działanie człowieka może być efektem silnych emocji przy jednoczesnym minimalnym działaniu procesów poznawczych, i odwrotnie. Mówi o tym prawo Yerkesa-Dodsona zakładające, że siła motywacji emocjonalnej wpływa na aktywność człowieka. Jeśli jakieś działanie dla jednostki wydaje się być proste, wtedy jego aktywność przebiega na niskim poziomie emocjonalno-energetycznym. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że najskuteczniejsza jest motywacja o średniej sile procesu emocjonalnego, który pobudza człowieka do działania. Zbyt silne emocje

przy jednoczesnym minimalnym działaniu procesów poznawczych, takich jak chociażby spostrzeganie, uwaga czy wyobrażenia mogą skutkować zniekształconym odbiorem rzeczywistości i działaniem nieadekwatnym do rzeczywistości. Zdarza się tak często przy działaniu podejmowanym w afekcie, gdzie sprawca ma zaburzone postrzeganie sytuacji.

Mechanizm dokonywania oceny poznawczej

Analizując emocje odnosimy do nich w czasie przeszłym to, co się wydarzyło w jakiejś sytuacji, w czasie teraźniejszym to, co teraz odczuwamy, i to co nas czeka i jakie odczuwamy w związku z tym emocje. Takiemu myśleniu towarzyszy ocena zdarzeń, które postrzegamy jako pozytywne lub negatywne, dobre lub złe, naganne moralnie lub poprawne oraz takie, które nam zagrażają lub nas wzbogacają. Zatem można stwierdzić, że emocja jest konsekwencją stosunku człowieka do zmian jakie zachodzą w jego otoczeniu i jego orientacji w tym otoczeniu. Według Lazarusa ten proces składa się z trzech części, z których dwie tworzą ocenę pierwotną, a trzecia odnosi się do oceny wtórnej. Ocena pierwotna to proces implikujący to, czy emocja się pojawi, a jeśli tak, to jaka będzie jego walencja (Lazarus 1991). Jednostka analizuje czy dane zdarzenie ma lub nie ma związku z jego interesami i cechami. Emocje występują tylko wtedy, gdy ów związek występuje. Mogą to być interesy konkretne jak i o dużym poziomie ogólności, które nie są oczywiste dla otoczenia. Jeśli jednostka stwierdzi, że dane zdarzenie ma związek z jej celami, odpowiada sobie na pytanie czy zwiększa ono, czy zmniejsza szanse ich realizacji. W pierwszym przypadku pojawiają się emocje pozytywne, w drugim negatywne (Doliński 2000, s. 322). Wtedy jednostka przechodzi do analizy możliwości poradzenia sobie z sytuacją poprzez oszacowanie własnych zasobów osobistych i środowiskowych, które mogłyby być pomocne. Na tym etapie jednostka rozważa też sposób poradzenia sobie z emocjami negatywnymi, które się pojawiają. Wtedy proces przechodzi do fazy drugiej, czyli oceny wtórnej, polegającej na ocenie przez jednostkę, w jaki sposób może sobie poradzić z problemem, a także z przeżyciami i emocjonalnymi konsekwencjami wystąpienia problemu. Wynik oceny wtórnej wpłynie na to, jaka emocja się pojawi. Obie oceny są dwoma aspektami tego samego procesu, który zachodzi.

Specyficzne wzorce ocen poznawczych determinują wywołanie odpowiadających im emocji. Jednostka jest szczęśliwa, gdy ma poczucie osiągnięcia celu; ma nadzieję, gdy zdarzenie tworzy szansę na jego osiągnięcie, ale uwarunkowane jest innymi czynnikami; jest smutna, gdy nie widzi możliwości osiągnięcia celu, odczuwa strach, jeśli ma poczucie braku potencjału umożliwiającego poradzenie sobie z sytuacją; pojawia się u niej złość, gdy stwierdzi, że przyczyna wystąpienia negatywnej sytuacji jest spowodowana przez kogoś innego, zaś poczucie winy zaistnieje wtedy, gdy analiza sytuacji doprowadzi ją do wniosku, że ona jest przy-

czyną niekorzystnej sytuacji. Przywołano tylko niektóre emocje, choć w literaturze przedmiotu spotyka się z różną liczbą emocji, zależną od rodzaju uwzględnianych przez badacza danych (Tomkins, McCarter 1964, s. 119–158; Izard 1971).

Siła emocji

Według Janusza Reykowskiego, siłę procesu emocjonalnego można określić jako natężenie tendencji do wykonania reakcji odpowiadającej danej emocji. Siła jest tym większa, im większe przeszkody wewnętrzne lub zewnętrzne muszą się pojawiać, aby powstrzymać występowanie reakcji emocjonalnej. Emocje o dużej sile wybiórczo obniżają percepcję oraz upośledzają inne procesy poznawcze, np. swobodne i logiczne myślenie. Różny bywa okres utrzymywania się emocji, czyli ich trwałość (Reykowski 1974, s. 14). Pod względem natężenia i trwałości emocje można podzielić na: **nastroje**, czyli stany emocjonalne o nieznacznym natężeniu i długim okresie trwania, **wzruszenia**, rozumiane jako stany charakteryzujące się nagłym początkiem i krótkim czasem trwania i **afekty**, czyli silne wzruszenia, stany fizjologiczne, charakteryzujące się nagłym początkiem, znacznym natężeniem, wyraźnymi objawami wegetatywnymi, krótkim czasem trwania oraz znużeniem po ustąpieniu afektu (Bilikiewicz 1998, s. 80).

Adam Bilikiewicz zwraca uwagę na różnice siły motywacyjnej wyrażają cechę zwaną głębokością emocji. Emocje głębokie skłaniają do długotrwałego działania w określonym kierunku. Typowym ich przykładem są emocje związane z ideami nadwartościowymi (Bilikiewicz 1998, s. 80).

Do cech emocji zalicza się również ekspresję i przedmiot emocji. Ekspresja emocji (*encoding*) jest zewnętrznym wyrazem stanu emocjonalnego i przejawia się w mimice, gestach i manifestacji fizjologicznej. Biorąc pod uwagę, że emocja wyraża stosunek do kogoś lub czegoś, wskazanie przedmiotu emocji zwykle nie należy do trudnych zadań.

Wyrażanie emocji w tekstach przez nadawcę

Definicja psychologiczna dotyczy emocji doznawanych przez człowieka, ale nie wskazuje emocji wyrażanych. Zaznaczyć należy, iż wyrażenie emocji nie musi być wcale tożsame z ich doznawaniem, a okazywać emocje można na wiele sposobów, przy czym interesuje nas wyrażanie emocji poprzez znaki werbalne. Emocje mogą być wyrażane eksplicitnie poprzez ich nazywanie, implicytnie poprzez elementy stylu, np. użycie słownictwa nacechowanego lub pragmatycznie, tj. poprzez figury retoryczne i implikatury. W wypowiedziach językowych można mówić o trojakim udziale emocji: o opisywaniu (komunikowaniu) emocji w odniesieniu do nadawcy lub innych osób, o zamierzonym wyrażaniu emocji przez nadawcę, ale implicytnie

(ocena wyrażana przez nadawcę tkwi w strukturze głębokiej) oraz o niezamierzonym wyrażaniu uczuć przez nadawcę (Mikołajczuk 2006, s. 86; Grabias 1981, s. 26–28, 1994, s. 258). Komunikując emocje, stosuje się ich nazwy (*wściekły, niezadowolony, wzburzony*), skonwencjonalizowane zwroty opisujące emocje (już zacieram ręce z zadowolenia na myśl o...) lub metafor (*zalewa mnie fala gniewu*). Przy implícytym wyrażaniu uczuć stosuje się wyrażenia ekspresywne, poprzez środki składniowe, odpowiednie formułowanie wypowiedzi. W badanych tekstach występują zatem bezpośrednie wykładniki emotywnie oraz emotywność implikowana. Emocje komunikowane są bezpośrednio przez nazwy emocji i ich objawy, nazwy cech i stanów, są także implikowane poprzez środki leksykalne, morfologiczne i składniowe. Przy istnieniu materiału dowodowego i porównawczego, im więcej można wyodrębnić cech osobniczych służących wyrażaniu emocji, tym większe jest prawdopodobieństwo wyznaczenia nadawcy tekstu.

Zakończenie

W konkluzji należy wskazać, iż na poniższe pytania można odpowiedzieć twierdząco:

Czy można wykorzystać lingwistykę w profilowaniu kryminalnym nieznanych sprawców?

Czy język może dostarczać substancji dowodowej pozwalającej wpływać na istotne aspekty rzeczywistości społecznej?

Czy analiza indywidualnego użycia środków językowych na poziomie leksykalnym i gramatyczno-syntaktycznym może w jakikolwiek sposób identyfikować nadawcę?

Czy dowody językowe dotyczące wypowiedzi pisemnej mogą być użyte do uznania oskarżonego winnym?

Współpraca lingwisty z psychologiem może przynieść wymierne efekty w osiąganiu celów śledczych oraz sądowych.

Abstract: Psychological and Linguistic Portrait of Criminals. Introduction to Discussion

The article concerns one aspect of forensic linguistics, which concerns determination by the challenged statements. This is done in collaboration with linguist – creating a profile linguistic songwriter – and a psychologist – that creates a psychological profile. The cooperation of specialists can be used at the level of assessment, which is used for the purposes of investigation and legal proceedings. Expertise in the field of forensic linguistics (forensic linguistics, German. Forensische Linguistik) include setting by/performance of speech based on the content of spoken or written (eg. The farewell letters, threatening letters, ransom demands); the possibility of setting texts by anonymous on the Internet, to determine the characteristics of linguistic stalkers and cyberstalkerów that can identify the sender of the message sender

identification of the origin country, constructing linguistic profile anonymous author, the linguistic profile of the author of the well-known text. It should be added that the analysis of the content in content-language document contains emotional component, which is related to our knowledge about the determinants of language to express emotions, both negative and positive. An important element of the text is a matter of psychological portrait of the sender (author and / or performer) of the text based on the identified linguistic features.

Key words: psychology, forensic linguistics, criminal, idiolect, emotions.

Bibliografia

- [1] Abrams S., 1989, *The Complete Polygraph Handbook*, Lexington Books, Toronto.
- [2] Awdziejew A. (red.), 1999, *Gramatyka komunikacyjna*, PWN, Warszawa–Kraków.
- [3] Bailey R.W., 1979, *Authorship Attribution in a Forensic Context*, [w:] *Advances in Computer-aided Literary and Linguistic Research*, (red.) Ager D.E., Knowles F.E., Smith J., AMLC University of Aston, Birmingham.
- [4] Bilikiewicz A., 1998, *Psychiatria*, PZWL, Warszawa.
- [5] Bonheim H., 1976, *Retoryka klasyczna*, „Teksty”, 5/6.
- [6] Chaski C.E., 2012, *Author Identification in the Forensic Setting*, [w:] *Handbook of Language and Law*, (red.) Tiersma P.M., Solan L.M., oUP, Oxford.
- [7] Coulthard M., 1993, *On beginning the study of forensic texts: corpus, concordance collocation*, [w:] *Data, Description and Discourse*, (red.) Hoey M., London.
- [8] Coulthard M., 1994, *On the Use of Corpora in the Analysis of Forensic Texts*, “Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law”, 1(1).
- [9] Coulthard M., Alison J., 2007, *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*, Routledge, London u.a.
- [10] Doliński D., 2000, *Mechanizmy wzbudzania emocji*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2: *Psychologia ogólna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [11] Drommel R.H., 2011a, *Der Code des Bösen. Die spektakulären Fälle des Sprachprofilers*, München.
- [12] Drommel R.H., 2011b, *Sprachwissenschaftliche Kriminalistik und Sprachprofilung. Anfänge, Kontroversen, Meilensteine, Fallbeispiele*. Graz
- [13] Dubisz S., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [14] Ekman P., 1997, *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce, małżeństwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [15] Engeling-Teleżyńska E., 1988, *Z badań nad strukturą ilościową słownictwa „Vade-mecum” Cypriana Norwida*, [w:] *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, (red.) Brzeziński J., Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Zielona Góra.
- [16] Feluś A., 1975, *Z zagadnień roli języka w ekspertyzie pisma*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminalistyki”, nr 3.
- [17] Feluś A., 1976, *Aspekt jednostkowy i grupowy języka*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 124.
- [18] Feluś A., 1979, *O potrzebie badania języka na użytek kryminalistyki*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 142.
- [19] Feluś A., 2000, *Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie języka pisanego*, Instytut Ekspertyz Sądowych, Kraków.

- [20] Feluś A., Pabian L., 1983, *Granice interpretacji kryminalistycznej śladu języka pisanego*, „Z Zagadnień Kryminalistyki”, z. 16/17.
- [21] Fobbe E., 2011, *Forensische Linguistik. Eine Einführung*, Tübingen.
- [22] Foster D., 2001, *Author Unknown: On the Trail of Anonymous*, London.
- [23] Frijda N.H., 1986, *The Emotions*, Cambridge University Press, Cambridge.
- [24] Frijda N.H., 1998, *Różnorodność afektu: emocje i zdarzenia, nastroje i sentymenty*, [w:] *Natura emocji*, (red.) Ekman P., Davidson R.J., Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [25] Grabias S., 1981, *O ekspresywności języka, ekspresja a słowotwórstwo*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- [26] Grabias S., 1994, *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- [27] Gudjonsson G.H., Haward L.R.C., 1983, *Psychological Analysis of Confession Statement*, nr 23.
- [28] Grzywa A., 1995, *Tendencyjność myślenia*, „Delfin”, Lublin.
- [29] Hołyst B., 1997, *Możliwości i granice sądowej (kryminalistycznej) ekspertyzy lingwistycznej*, „Postępy Kryminalistyki”, t. 3.
- [30] Hołyst B., 2003, *Stalking – terror psychiczny i fizyczny*, „Postępy Kryminalistyki”, t. 13.
- [31] Hołyst B., 2009, *Stalking – terror emocjonalny, moralny i fizyczny*, [w:] *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa.
- [32] Hołyst B., 2011, *Lingwistyka kryminalistyczna*, [w:] *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa.
- [33] Hornowski B., 1985, *Psychologia różnic indywidualnych*, WSiP, Warszawa.
- [34] Horvath F., Jayne B., Buckley J., 1994, *Differentiation of Truthful and Deceptive Criminal Suspects in Behavior Analysis Interviews*, „Journal of Forensic Sciences”, Vol. 39.
- [35] Izard C., 1971, *The Face of Emotion*, Appleton-Century-Crofts, New York.
- [36] Klonowska I., Szafrńska K., 2011, *Wybrane zaburzenia behawioralno-emocjonalne u dzieci i młodzieży (ADHD, zespół Aspergera) a niepowodzenia szkolne*, [w:] *Horizonty rozwoju edukacji w dialogu i perspektywie*, (red.) Borawska-Kalbarczyk K., Karpińska A., Wydawnictwo „Difin”, Warszawa.
- [37] Klonowska I., Szafrńska K., 2012, *Zaburzenia afektywne i nastroju u dzieci i młodzieży – przyczyna czy skutek sytuacji kryzysowych współczesnej młodzieży*, [w:] *Oblicza kryzysu, współczesnego człowieka*, (red.) Deręgowska J., Majorczyk M., Świątkiewicz J., Wydawnictwo WSNHiD, Poznań.
- [38] Kniffka H., 1996, *Recent Developments in Forensic Linguistics*, Peter Lang Verlag, Bern–Frankfurt am Main–New York.
- [39] Kredens K., 2002, *Towards a Corpus-Based Methodology of Forensic Authorship Attribution: A Comparative Study of Two Idiolects*, [w:] *PALCO1: Practical Applications in Language Corpora*, (red.) Lewandowska-Tomaszczyk B., Frankfurt am Main.
- [40] Kredens K., 2005, *Korpusy językowe w językoznawstwie sądowym*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, (red.) B. Lewandowska-Tomaszczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [41] Kredens K., 2006, *On the Status of Linguistic Evidence in Litigation*, [w:] *Język. Komunikacja. Informacja*, (red.) Nowak P., Nowakowski P., Sorus, Poznań.

- [42] Kredens K., Coulthard M., 2012, *Corpus Linguistics in Authorship Identification*, [w:] *Oxford Handbook of Language and the Law*, (red.) Solan L., Tiersma P., Oxford University Press, Oxford.
- [43] Kredens K., Roszkowski S. (red.), 2007, *Language and the Law: International Outlooks*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- [44] Kudra A., 2011, *Idiolektostylem w mur, czyli o idiolekcie, idios stylu i krytycznej analizie dyskursu – na przykładzie felietonów Krzysztofa Skiby w tygodniku „Wprost”*, „Folia Litteraria Polonica”, nr 14.
- [45] Lazarus R., 1991, *Emotion and Adaptation*, Oxford University Press, New York.
- [46] Markiewicz H., 1980, *Styl tekstu literackiego i jego badanie*, [w:] *Główne problemy wiedzy o literaturze*, „Universitas”, Kraków.
- [47] McMenamin G.R. (red.), 2002, *Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics*, Boca Raton, Fla, London.
- [48] Mikołajczuk A., 2006, *O wyrażaniu i komunikowaniu uczuć w języku polskim (na przykładzie radości)*, [w:] *Wyrażanie emocji*, (red.) Michalewski K., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [49] Olsson J., 2004, *Forensic Linguistic*, Continuum, London–New York.
- [50] Plutchik R., 1965, *What is an emotion?*, „The Journal of Psychology”, 61.
- [51] Polański K. (red.), 1999, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- [52] Reykowski J., 1974, *Eksperymentalna psychologia emocji*, KiW, Warszawa.
- [53] Schall S., 2004, *Forensische Linguistik*, [w:] *Angewandte Linguistik – Ein Lehrbuch*, (red.) Knapp K., Grancke, Tübingen.
- [54] Shuy R., 1994, *Language Crimes: The use and Abuse of Linguistic Evidence in the Courtroom*, Cambridge.
- [55] Smith C.A., Haynes K.N., Lazarus R.S., Pope L.K., 1993, *Patterns of Cognitive Appraisal in Emotion*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 65.
- [56] Sokólska U., 2005, *Leksykalno-stylistyczne cechy prozy Melchiora Wańkowicza (na materiale reportażu z lat 1961–1974)*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- [57] Stawnicka J., 2015a, *Językoznawstwo w służbie wymiaru sprawiedliwości*, „Kwartalnik Policyjny”, 2.
- [58] Stawnicka J., 2015b, *Lingwistyka w służbie kryminalistyki. Diagnozy i prognozy*, [w:] *Optymalizacja procesów przepływu informacji w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, (red.) Hołyst B., Stawnicka J., Potejko P., Wyższa Szkoła Policji w Szczecinie, Szczecino.
- [59] Stawnicka J., Kaszuba D., 2010, *Agresja werbalna wobec policjantów. Raport z badań ankietowych*, [w:] *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, cz. 2, (red.) Stawnicka J., Biel D., Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek, Katowice.
- [60] Tomkins S.S., McCarter R., 1964, *What and Where are the Primary Affects? Some Evidence for a Theory*, „Perceptual And Motor Skills”, 18.
- [61] Urbańczyk S. (red.), 1994, *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- [62] Wattendorf G.E., 2000, *Stalking – investigating strategies*, „FBI Law Enforcement Bulletin”, March.
- [63] Widacki J., 1981, *Wprowadzenie do problematyki badań poligraficznych*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa.

- [64] Widacki J., 1982, *Analiza przesłanek diagnozowania w badaniach poligraficznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [65] Widła T., Leśniak M., 2011, *Interdyscyplinarność współczesnej ekspertyzy dokumentów*, [w:] *Psychologia i prawo – węzłowe problemy teoretyczne i aplikacyjne*, (red.) Stanik J., „Chowanna”, t. 2(37).
- [66] Wieczorkiewicz B., 1961, *O gwarach środowiskowych*, „Poradnik Językowy”, nr 5.
- [67] Woolls D., 2003, “Better Tools for the Trade”, „The International Journal of Speech, Language and the Law: Forensic Linguistics”, 10(1).
- [68] Woolls D., 2012, *Detecting Plagiarism*, [w:] *Handbook of Language and Law*, (red.) Tiersma P.M., Solan L.M., New York.
- [69] Woźniakowska-Fajst D., 2009a, *Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu – czy w prawie polskim potrzebna jest penalizacja prześladowania?*, „Archiwum Kryminologii”, t. 31.

Źródła internetowe

- [70] Svartvik J., 1968, *The Evans Statement: A Case for Forensic Linguistics*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, <http://www.thetext.co.uk/Evans%20Statements%20Part%201.pdf> [dostęp: 9.03.2012].
- [71] Woźniakowska-Fajst D., 2009b, *Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu. Analiza regulacji prawnych w ustawodawstwie państw obcych oraz opinia o wprowadzeniu do polskiego porządku prawnego przepisów kryminalizujących to zjawisko*, <http://www.iws.org.pl/pliki/files/Prawne%20mo%20C5%BCliwo%20C5%9Bci%20zjawisko%20stalkingu%20IWS%20po%20korekcie%202%20D%20Wo%20C5%BAniakowska.pdf> [dostęp: 10.02.2010].